

Barbara Centek, Jarosław Centek

Sprawozdanie z posiedzenia Sekcji Historycznej ToMiTo poświęconego ochronie toruńskich cmentarzy

---

Rocznik Toruński 32, 299-302

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Sprawozdanie z posiedzenia Sekcji Historycznej ToMiTo poświęconego ochronie toruńskich cmentarzy

Barbara Centek, Jarosław Centek

W dniu 11 III 2005 r. w Sali Rady Ratusza Miejskiego odbyło się spotkanie Sekcji Historycznej Towarzystwa Miłośników Torunia. Celem spotkania była prezentacja, zbiorcze przedstawienie i podsumowanie dotychczasowej działalności prowadzonej przez grupę roboczą do spraw ochrony cmentarzy toruńskich. Pierwsze takie posiedzenie miało miejsce 12 IV 2002 r. Zwrócono wówczas uwagę na konieczność opieki nad cmentarzami, które stanowią cenne źródło historyczne i ważny element kształtujący historyczną i lokalną tożsamość. Owocem tego spotkania było powołanie grupy roboczej pod kierunkiem dra hab. Bogusława Dybasia, prof. UMK, której działalność (we współpracy z różnymi instytucjami i osobami) koncentrowała się na najstarszym i najcenniejszym z toruńskich cmentarzy, cmentarzem św. Jerzego przy ul. Gałczyńskiego.

Na początku spotkania głos zabrał prof. Bogusław Dybaś, który powitał wszystkich obecnych, podziękował im za przybycie, zaprosił do dyskusji oraz dzielenia się swoimi uwagami i spostrzeżeniami na temat akcji ochrony i konserwacji zabytkowych nagrobków, mającej charakter interdyscyplinarnej, skupiającej na sobie zainteresowanie historyków, historyków sztuki, konserwatorów zabytków i archeologów. Podkreślił też zaangażowanie, wkład pracy i zasługi na tym polu zmarłego już dra Jana Bełkota. W swoim wystąpieniu prof. Dybaś przypomniał przedmiot działań powołanej grupy – ewidencję zabytkowych nagrobków, ustalenie miejsc pochówku zasłużonych torunian. Zwrócił uwagę na konieczność rejestracji obiektów najbardziej zagrożonych, uświadamiania potrzeby ich renowacji i pobudzania zainteresowania tym tematem społeczności Torunia.

W swojej wypowiedzi podkreślił znaczenie organizowanych od 2003 r. w dniu 1 listopada kwest, których celem jest pozyskanie środków finansowych niezbędnych przy realizacji podejmowanych działań. Do podniesienia rangi tych zbiórek przyczynili się zarówno znani obywatele Torunia, jak też przedstawiciele władz miasta i UMK, którzy każdorazowo licznie brali w nich udział, przyciągając wielu ofiarodawców. W ten sposób możliwe stało się uratowanie przed zapomnieniem i zniszczeniem przynajmniej części tego, co ważne i wartościowe z punktu widzenia pamięci zbiorowej społeczności Torunia.

Dzięki środkom pozyskanym w kwestach dokonano dotąd renowacji płyt nagrobnych Władysława Szumana i Mariana Sydowa, rozpoczęto również restaurację najstarszego na cmentarzu św. Jerzego nagrobka kupca Johana Ephraima Wessela, zmarłego w 1817 r. Wstępne prace konserwatorskie objęły także mogiłę rodziny Doerfferów. Realizacja tych przedsięwzięć odbyła się dzięki współpracy z pracownikami i studentami Zakładu Konserwacji Elementów i Detali Architektonicznych Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa na Wydziale Sztuk Pięknych UMK. Szczególne podziękowania skierowane zostały pod adresem prof. Jadwigi Łukaszewicz, kierownika Zakładu, oraz mgr Katarzyny Polak. Wszystkie zabiegi renowacyjne wykonywane były wspólnie z firmą kamieniarską Andrzeja Gawryśia. Ponieważ dzięki współpracy z tymi instytucjami udało się znacznie zredukować koszty prac konserwatorskich, możliwe stało się przeprowadzenie prac w szerszym zakresie niż pierwotnie planowano.

Następnie zabrał głos mgr Jarosław Centek, który koordynuje akcję inwentaryzacji cmentarza św. Jerzego oraz tworzenia komputerowej bazy danych. W swojej wypowiedzi omówił zasady prowadzonej ewidencji, a także przedstawił zakres wykonanych do tej pory prac. Zwrócił uwagę na liczne zalety elektronicznego gromadzenia danych, jakimi są łatwość obróbki zgromadzonych materiałów, a także możliwość udostępnienia ich za pomocą internetu szerokiemu gronu zainteresowanych. Zaprezentował stworzoną w tym celu przez mgra Dariusza Jasienieckiego i dra Wiesława Nowosada stronę internetową cmentarza św. Jerzego (<http://historicus.umk.pl/cmentarz>).

Kolejnym punktem była dyskusja wszystkich uczestników spotkania. Pierwszy zabrał głos prof. Wiesław Domastowski, który uwypuklił wagę podejmowanych działań, ciągnął konieczność pozyskiwania nowych środków i słuszność prowadzonej ewidencji. Jednak, jego zdaniem, grupa robocza zbiera dane w zbyt wąskim zakresie. Proponował poszerzenie rekordów poszczególnych nagrobków o informacje na temat materiału, z jakiego wykonane są obiekty, a także ustalenie ich dokładnych wymiarów i stanu zachowania. Położył również nacisk na konieczność jak najszybszej odbudowy cennych, a jednocześnie najbardziej zagrożonych zabytków. Zwrócił też uwagę na społeczne zaangażowanie studentów w dzieło ewidencji zabytkowych mogił. O możliwej współpracy na tym polu

ze studentami konserwatorstwa i ich Kołem Naukowym mówiła również prof. J. Łukaszewicz.

Natomiast za zwiększeniem liczby obiektów zakwalifikowanych do grupy najbardziej zagrożonych opowiedział się ks. Józef Nowakowski, proboszcz parafii Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, który podkreślił potrzebę uświadomienia zagrożenia bezpowrotnej utraty zabytków stanowiących przecież żywy kontakt z historią miasta i apelował o „ocalenie od zapomnienia” tego, co jeszcze do końca nie zostało utracone. Poruszył też kwestie utrzymania porządku w prowadzonej dokumentacji, w tym również parafialnych księgach ewidencyjnych, które powinny ułatwiać „wyłapywanie” najbardziej zagrożonych obiektów, także tych anonimowych.

Ks. Nowakowski poruszył też sprawę niszczenia zabytkowych mogił przez nieumiejętne palenie na nich zniczy. W kwestii tej zgodził się z nim prof. W. Domasłowski, który zaproponował umieszczenie w folderach propagujących kwesty informacje na temat bezpiecznego dla nagrobków oddawania czci zmarłym, co także poparł dr Kazimierz Przybyszewski.

Inny problem poruszyła w swojej wypowiedzi mgr Zofia Wolniewicz, która zwróciła uwagę na potrzebę oznaczania grobów osób zasłużonych dla miasta, a zmarłych w czasie mniej odległym. Jako przykłady podała mogiły Wandy Szuman i prof. Wilhelminy Iwanowskiej. Za lepszym oznakowaniem nagrobków opowiedzieli się również dr K. Przybyszewski i prof. B. Dyaś.

Na nieustające problemy ekonomiczne zwrócił uwagę miejski konserwator zabytków Lech Narębski. Zauważył on, że niektóre cenne nagrobki stoją na działkach, które są nieopłacone. Wówczas zarówno ks. Jerzy Molin, proboszcz parafii ewangelicko-augsburskiej św. Szczepana, jak i ks. Nowakowski zapewnili, że zabytkowe mogiły nie będą likwidowane. L. Narębski zwrócił również uwagę na problem naprawy zniszczonego ogrodzenia i na konieczność pozyskania na ten cel odpowiednich środków budżetowych. Do kwestii ogrodzenia nawiązał też ks. Molin, który zaproponował ustalenie pory odwiedzin cmentarzy, co pomogłoby uchronić je przed niepożądanymi gośćmi i niszczeniem ich przez wandalii. Jednocześnie przypomniał, że należy dbać o stare nagrobki, gdyż stanowią one ważny element historii miasta i świadczą o jego mieszkańcach. Zaproponował także umieszczanie na już odrestaurowanych grobach tabliczek z informacją o przeprowadzonej renowacji. Zwrócił też uwagę na znaczenie ksiąg parafialnych, które zawierają pełne i na bieżąco aktualizowane dane, dzięki czemu w dużym stopniu ułatwią znalezienie informacji dotyczących osób zmarłych, ich kwater czy prawnych opiekunów poszczególnych grobów. W tej kwestii głos zabrał także dr Przybyszewski, który w swojej wypowiedzi wrócił do konieczności rejestracji mogił, zwłaszcza osób zasłużonych dla naszego miasta, a także tych, które zostały przeniesione w inne miejsce.

Przedmiotem głębszej dyskusji stało się lapidarium, którego utworzenie postulowali prof. Dybaś, ks. Nowakowski i ks. Molin. Jednak mgr Paweł Połom z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków zwrócił uwagę na prawny aspekt utworzenia takiego obiektu i wiążące się z tym trudności (wymóg uzyskania zgody konserwatora zabytków na przenoszenie zabytkowych mogił), natomiast prof. Domaśłowski spojrział na ten problem od jego moralnej strony, zauważył bowiem, iż liczy się nie tylko nagrobek, ale także miejsce pochówku. Głębszego zastanowienia wymaga kwestia doczesnych szczątków zmarłych, których nagrobki miałyby trafić do lapidarium. Trudności w pogodzeniu tych dwóch rzeczy zauważył również prof. Dybaś. Jednoznacznie w tej sprawie wypowiedział się ks. Molin, którego zdaniem należy dążyć do zachowania i upamiętniania wartościowych nagrobków, nawet za cenę przeniesienia ich do lapidarium. Nie należy zaś martwić się o szczątki, gdyż nie są one w ten sposób profanowane, ale w dalszym ciągu pozostają na miejscu do tego przeznaczonym. Swoje zdanie wyraził tu także mgr P. Połom, który mówił o konieczności zachowania pełnej dokumentacji przy ewentualnej translokacji mogił, a z drugiej strony podkreślił, że dokonywanie jakichkolwiek zmian powinno odbywać się z pełną świadomością i odpowiedzialnością. Z tym zdaniem zgodził się prof. Dybaś, który zwrócił uwagę na konieczność zachowania wszelkich norm prawnych, moralnych i etycznych.

O zaletach lapidarium wypowiedział się również dyrektor Szczepan Burak z Wydziału Środowiska i Zieleni Urzędu Miejskiego, który zapewnił o finansowym i technicznym wsparciu ze strony miasta w realizacji tego przedsięwzięcia i zadeklarował, że działania te wspomocze także nowo powołany Miejski Komitet Ochrony Miejsc Walki i Męczeństwa. Archeologiczny punkt patrzania na translokację grobów przedstawiła dr Krystyna Sulowska-Tuszyńska, która zaznaczyła, że dla archeologa wiedza na temat pochodzenia znajdujących szczątków jest bardzo istotna, i z tego względu wypowiedziała się przeciw tworzeniu lapidarium. Gdyby jednak jego utworzenie było koniecznością, postulowała sporządzenie szczegółowej dokumentacji każdej przeniesionej mogiły.

Na zakończenie dyskusja toczyła się wokół bieżących problemów cmentarza. Mgr Kamila Maj poruszyła kwestię nieporządku na cmentarzach – nieuprzątnięte śmieci, nieutwardzone nawierzchnie, w tym także alei głównych, problemy z pompami dostarczającymi wodę, brak zakazu jeżdżenia rowerem i wprowadzania psów. Do problemów tych mgr Janina Mazurkiewicz dodała kwestię niebezpieczeństwa i przestępczości.

Na zakończenie posiedzenia prof. Dybaś podziękował wszystkim za przybycie i udział w dyskusji, a także wszystkim członkom grupy roboczej (w tym zwłaszcza prof. Magdalenie Niedzielskiej, drowi Przybyszewskiemu oraz mgrówi Sławomirowi Szczerbińskiemu).